Johannebergs landeri

Antikvarisk fördokumentation

2013

2013-03-27, rev 2013-09-16

Antiquum

© Antiquum AB

Drottninggatan 25
411 14 Göteborg
www.antiquum.se

2013

Förord

Föreliggande rapport utgör en Antikvarisk fördokumentation av Johannebergs landeri i Göteborg. Rapporten är utarbetad av Antiquum AB på uppdrag av Stadsbyggnadskontoret och ingår som en del i ett större Kulturmiljöunderlag för Västlänken. Syftet har varit att utreda landeriets historia samt att klargöra och precisera dess kulturhistoriska värden.

För Landeriet är det äldre ritningsmaterialet bristfälligt och de första ritningarna vi har påträffat är från 1918. Föreliggande utredning har inte inbegripit några djuplodande arkivstudier men material har sökts på Region- och stadsarkivet, Stadsmuseet samt Stadsbyggnadskontoret och även hos fastighetsägaren HIGAB.

Johannebergs landeri nyttjades som odlingsmarker på 1700-talet men det var först under senare delen av 1700-talet som de första byggnaderna uppfördes. Dagens byggnader bär sannolikt spår av det sena 1700-talet men har i huvudsak en karaktär från 1800-talet.

Landeriet med tillhörande parkområde besitter ett högt kulturhistoriskt värde som en viktig rest av Göteborgs utpräglade landeriepok. Den har också ett byggnadshistoriskt värde med anor tillbaks till 1700-talet samt en viktig koppling till platsen.

Landskapsarkitekt Kolbjörn Wærn, WAERN landskap har bidrag med texten som berör park och trädgård.

Göteborg 2013-03-27, rev 2013-09-16

Victoria Ask
Bebyggelseantikvarie

Innehållsförteckning

Fastighetsuppgifter 5

Sammanfattning 6

Kulturhistoriskt värde 7

Historik 10
- Karthistorisk översikt 13
- Bebyggelseutveckling 17
- Förändringar 17

Exteriör byggnadsbeskrivning 23

Interiör byggnadsbeskrivning 25
- Värdefulla delar och detaljer 26

Park- och trädgårdsanläggning 31

Litteratur- och källförteckning 33

Fastighetsuppgifter

Objekt:	Johannebergs landeri
Fastighetsägare:	Higab
Adress:	Södra vägen 61
Fastighetsbeteckning:	Lorensberg 22:1
Äldre fast.beteckning:	12e roten No 86
Byggnadsår:	Huvudsakligen 1800-tal och 1920-tal. Förekommer spår av 1700-talet.

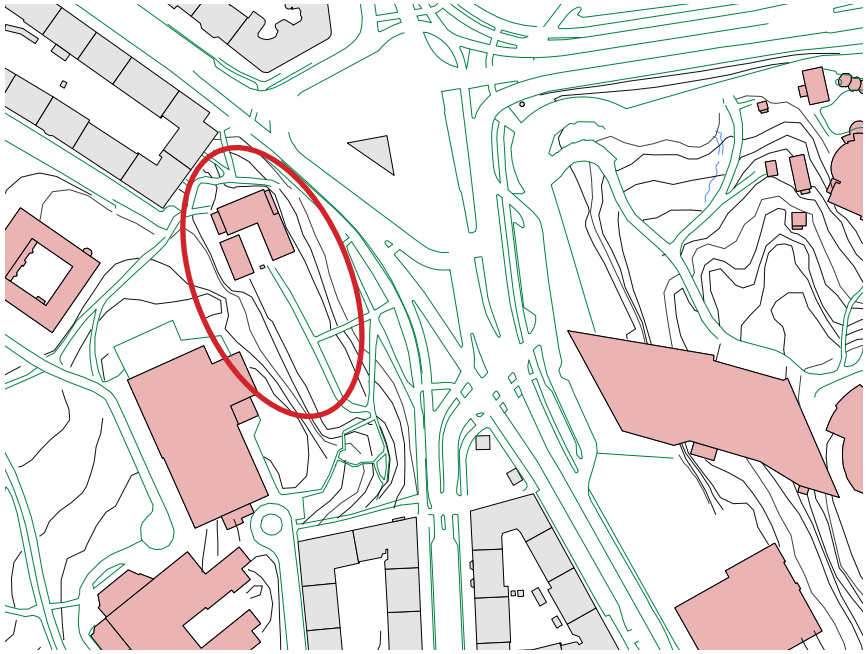

Karta över Korsvägen med Johannebergs landeri inringat i rött.

Johannebergs landeri sett från Korsvägen.

Sammanfattning

Historik

Johannebergs landeri utgörs idag av en vinkelbyggnad samt en fristående flygelbyggnad. Landeribyggnaderna är belägna på en platå väster om Korsvägen. Söder om byggnaderna ligger rester av den f d trädgårdsanläggningen.

Anlagt under 1700-talet

Landeriet anlades redan under slutet av 1700-talet med en manbyggnad och två separata flygelbyggnader. Den nordöstra byggdes samman med den nordvästra under 1800-talet. Den sydvästra flygeln revs och ersattes med en ny i samband med jubileumsutställningen då landeriet fungerade som bl a utställningskontor.

Omfattande trädgårdsodling

Vid 1800-talets början hade landeriet en omfattande trädgårdsodling fördelad på en övre och nedre trädgård. Troligtvis odlades huvudsakligen frukt och grönsaker. I slutet av 1800-talet tillkom byggnader i trädgårdens södra del, troligen ett växthus samt trädgårdsvaktarbostad. Samtidigt tillkom en kort allé med knuthamlade lindar som förband Södra Vägen med den övre trädgårdsterrassen.

Vid sekelskiftet 1900 innebar stadens utbredning och utbyggnaden av stenstaden att huvudangöringen till landeriet från norr skars av. Därför ordnades en ny angöring från söder som skar diagonalt genom den nedre trädgården. Trädgårdsverksamheten fortsatte dock i form av en arrenderats handelsträdgård. Då Eklandagatan anlades kring 1920 togs dock större delen av den nedre trädgården i anspråk vilket omöjliggjorde kommersiell odling. Den nedre trädgården fick då en mer publik karaktär med prydnadsplanteringar. Nya gångvägar har anlagts under 1990-talet norr om landeriet.

En viktig rest av landeriparken

Inom ett lite större närområdet har det funnits en rad landerier med tillhörande odlingsmarker och anlagda trädgårdar. I takt med att staden expanderade under det sena 1800-talet och 1900-talets början revs många landerier. Endast ett fåtal av de centralt belägna finns bevarade t ex, utöver Johannebergs landeri, delar av Lisebergs landeri samt Stora Katrinelunds landeri.

Kulturhistoriskt värde

Johannebergs landeri är en central värdebärare i riksintresset med ett *stort samhällshistoriskt och trädgårdshistoriskt värde* då det utgör en viktig rest av landeriepoken i Göteborg och är en angelägen del av Göteborgs äldre historia där landerier och brukandet av donationsjorden har en stor roll. Landeriet har anor tillbaks till 1700-talet och marken med bl.a. grönsaksodlingar, fruktträd och kökträdgård utgjorde ett betydelsefullt tillskott till stadens invånare.Miljön vittnar ocskå om hur stadens marker var disponerade och nyttjades under äldre tider, framför allt före 1800-talets mitt. Den övre trädgårdsterrassen, skapad genom såväl stora utfyllnader som schakter, berättar om betydelsen av trädgårdsodlingen på landerierna. Trädgårdsprodukterna salufördes på stadens torg. Den nedre trädgårdsterrassen innehåller ännu rester av de publika parkarrangemang som utfördes här sedan trädgårdsodlingen på denna terrass upphörde omkring 1920.

Landeriet utgör den äldsta bebyggelsen och de enda bevarade träbyggnaderna i Korvägens närhet, vilket ger dem ett *stort byggnadshistoriskt värde.*

Johannebergs landeri har också ett *stort stadsbildsmässigt värde* och landerimiljön är ett mycket värdefullt inslag och fondmotiv i miljön kring Korsvägen. Landeriet ger en historisk tyngd och dignitet till platsen som idag uppvisar många historiska lager, där landerimiljön är den äldsta.

Kulturhistoriskt värde

Inledning

Johannebergs landeri utgörs idag av en vinkelbyggnad samt en fristående flygelbyggnad. Landeribyggnaderna är belägna på en platå väster om Korsvägen. I anslutning till byggnaderna ligger, söder om, den f d trädgårdsanläggningen.

Landeriet anlades redan under slutet av 1700-talet som en mangårdsbyggnad med två separata flygelbyggnader där den nordöstra byggdes samman med den nordvästra under 1800-talet. Den sydvästra flygeln revs och ersattes med en ny på 1920-talet.

Kulturhistoriskt skydd

Johannebergs landeri saknar skydd i gällande detaljplan (stadsplan) från 1947, men ingår i riksintresset "Vasastaden med omnejd" där landeriet pekas ut som en särskilt viktig värdebärare i riksintresset och beskrivs på följande vis: *"Den vidsträckta Exercisheden, Johannebergs landeri och resterna av Lorensbergsparken visar områdets användning före 1870-talet."*

Landeriet är också upptaget i kommunens bevarandeprogram från år 2000 och är då att beteckna som en byggnad som är särskilt skyddad enligt Plan- och bygglagen (PBL) 8:13 innebärande att; *"en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas."* Utöver denna paragraf gäller också PBL 8:17 som gäller alla byggnader och innebär att; *"Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden."*

I bevarandeprogrammet finns följande motivering:
"Johannebergs landeri med sin trädgård och anslutande planteringar är den enda bevarade landerimiljön i dessa stadsdelar där det tidigare funnits flera landeriet. (...) Landeriet är ett mycket värdefullt inslag i stadsbilden kring Korsvägen."

Landerimiljön - en viktig del av Göteborgs äldre historia

Inom ett lite större närområdet har det funnits en rad landerier med tillhörande odlingsmarker och anlagda trädgårdar. I takt med att staden expanderade under det sena 1800-talet och 1900-talets början revs många landerier. Endast ett fåtal av de centralt belägna finns bevarade så som, utöver Johannebergs landeri, delar av Lisebergs landeri samt Stora Katrinelunds landeri. Johannebergs landeri utgör därmed en viktig rest av landeriepoken i Göteborg och är en viktig del av Göteborgs äldre historia där landerier och brukandet av donationsjorden har en stor roll. Landeriet har anor tillbaks till 1700-talet och marken med bl a grönsaksodlingar, fruktträd och kökträdgård utgjorde en betydelsefull tillskott till stadens invånare.

Landeriet utgör den äldsta bebyggelsen och den enda bevarade träbyggnaden i Korvägens närhet. Miljön vittnar om hur stadens marker var disponerade och nyttjades under äldre tider, framför allt före 1800-talets mitt.

Vinkelbyggnaden sedd mot öster.

Välbevarade byggnader

Byggnaderna har ett arkitekturhistoriskt värde med en tydlig herrgårdskaraktär där vinkelbyggnaden bär arkitektoniska spår av 1800-talets stilideal. Karaktärsskapande detaljer är bl a verandan mot Korsvägen, dekorativa fasaddetaljer från sent 1800-tal, locklistpanel och spröjsade fönster (icke kopplade från 1800-talet) och den kraftigt utskjutande och dekorerade takfoten. Den mindre friliggande flygelbyggnaden uppfördes 1921 och är utformad i en tidstypiskt 20-talsklassicism. Viktiga detaljer är bl a den symmetriskt uppbyggda fasaden, det markerade entrépartiet med pelare och överstycke med en tidstypisk festong.

Det saknas ritningar från 1800-talet på vinkelbyggnaden vilket gör det svårt att exakt datera interiören men den bedöms som välbevarad med en planlösning och byggnadsdetaljer från framför allt sent 1800-tal men bär även vissa tydliga spår från tidigt 1800-tal och t o m enstaka dörrblad som levt kvar sedan sent 1700-tal. Planlösningen är nästan helt intakt sedan de första ritningarna som finns över huset, daterade 1918 och 1925, men är till stora delar välbevarad och sannolikt betydligt äldre än så.

Äldre detaljer såsom 1700-talsdörrar och kakelugn i vinkelbyggnaden.

Den mindre 1920-talsbyggnaden är i princip helt intakt sedan 1921 avseende så väl planlösning som snickerier. Byggnaden bär också ett värde som en del i Göteborgsutställningen där byggnaderna bl a nyttjades som utställningskontor.

Landeriparken

Byggnaderna ligger placerade kring en delvis kringbyggd gård som nås via en stensatt portgång i nordöst. Söder om bebyggelsen ligger den anslutande trägården. Denna var både större och mer påkostad under 1800-talet men utgör än idag ett viktigt rekreationsområde i en kringmiljö som i övrigt är präglad av hårdjorda ytor och ett kraftigt pulserande trafikbrus. Även bevarade gångstråk ingår som en del i helhetsmiljön.

Landerimiljön är ett mycket värdefullt inslag i miljön kring Korsvägen. Landeriet ger en historisk tyngd och dignitet till platsen som idag uppvisar många historiska lager, där landerimiljön utgör det äldsta. Miljön har också en koppling till Jubileumsutställningen 1923.

Landerimiljön sedd från parken.

Välbevarade byggnadsdetaljer:

- Den äldre vinkelbyggnaden med anor från framför allt 1800-talet.
- Den välbevarade friliggande flygelbyggnaden utförd i 1920-talsklassicism.
- Exteriöra så väl som interiöra byggnadsdetaljer av äldre snitt så som fönster, dörrar, örviga snickerier samt eldstäder m.m. Se vidare på sid 26-27.
- Äldre delar av planlösningen.

Viktiga inslag i miljön

- Den övre trädgårdsterrassens stödmur av gråsten.
- Naturstenstrappor på flera ställen, bl a mot Korsvägen och Lundgrens trappor.
- Äldre stora träd som ingår i landeriparken.
- Allén med klippta lindar och trappan – i samma läge som 1820-talets huvudgång till trädgårdsterrassen.

Historik

Göteborgs landerier

I samband med att Göteborg anlades 1621 fanns begreppet landeri inskrivet i stadens privilegiebrev och man avsåg då mark som låg utanför Vallgraven och som inte var bebyggd eller avsedd för bebyggelse. Marken låg i regel på donationsjord (dvs mark som Göteborg erhöll i samband med att staden anlades). Donationsjorden användes bl a som militära övningsfält men arrenderades också ut som betesmark eller till lantbruk och manufakturer som tobaksodling och tegelbruk. Landerimarken uppläts framför allt till holländska bönder som nyttjade marken för bete, s k ”muhlebete”. Holländare lockades till Göteborg, både för att medverka i byggnationen av staden men även för att driva och utveckla jordbruket.

Så småningom började landerimarkerna att bebyggas, mycket beroende på att redan under 1640-talet var merparten av tomterna inom vallgraven bebyggda.

Under senare delen av 1600-talet övertog stans styrande möjligheten att fördela marken, vilket resulterade att marken oftast blev en löneförmån till magistatens medlemmar eller till andra högt uppsatta medborgare som arrenderade marken för att driva jordbruk och grönsaksodling. Stadens avsikt var att arrendera ut mark mot att arrendatorn sålde grönsaker och grödor till stadens invånare, för att på så sätt öka tillgången på mat. Man ansåg också att grönsaker skulle minska risken för skörbjugg. Arrendeavtalen löpte på mellan 5 och 99 år och arrendatorn betalade en årlig avgift för att få bruka marken.

Landerier förekom på flera orter i Sverige men begreppet användes mest i Göteborg. Flertalet av Göteborgs landerier etablerades utanför staden på landsbygden, innan marken så småningom införlivades i Göteborgs stad. Många av landerierna låg söder och väster om Göteborg. De första landerierna fanns i Härlanda, Kviberg och Gamlestaden, längs Fattighusån och utmed Södra Vägen. Idag är flertalet landeritomter att betrakta som mycket centrala lägen.

Landeri kommer från tyskan och innebär i princip ”bruksjord”. Begreppet kom att användas för lantgårdar redan på 1600-talet och avsåg en bebyggd jordbruksfastighet som ligger på stadens donationsjord, dvs mark som staden erhållit av staten i samband med stadsprivilegierna.

Kring år 1700 fanns det över 15 landerier med uppförd manbyggnad i staden och en bit in på 1700-talet kom landeriernas storhetstid då inte mindre än 20 landeribyggnader uppfördes. Det var i samband med denna högkonjunktur som Johannebergs landeri byggdes.

Landerierna nyttjades främst under den varmare delen av året som bostad och sommarnöje åt stadsfamiljerna. Det var först på 1850-60-talen som de allt mer nyttjades som permanentboende. I takt med att brukandet av landerierna utvecklades tillkom också ytterligare bebyggelse, framför allt olika ekonomibyggnader med jordbruksfunktioner. Marken nyttjades främst för fruktodling, tobaks- och grönsaksodlingar men också för boskapsskötsel. Under industrialismen kom flera industrier att anläggas på landerimark.

Flertalet manbyggnader tillhörande stadens landerier revs kring sekelskiftet 1900. Av närmare 30 landerier finns det idag endast 7-8 stycken bevarade, varav Johannebergs landeri är ett. På ytterligare ett par ställen finns rester av landeriernas trädgårds- och parkanläggningar bevarade men oftast i form av mindre delar av en större anläggning.

Tomten Johænne Bergs ägor

Johannebergs landeri ligger beläget väster om landsvägen som gick söderifrån in mot staden, dvs Södra vägen. Landeriets ägor sträckte sig från Södra vägen och söderut mot nuvarande Eklandagatan och inkluderade även nuvarande Renströmska parken. På en karta från 1790 benämns tomten som ”Johænne Bergs ägor”. Varifrån namnet kommer råder det dock delade meningar om. Klart står i alla fall att stadsdelen Johanneberg

fått sitt namn av Johannebergs landeri. Men varifrån landeriet fick sitt namn finns de olika teorier om. Det sägs bl a att St Johanneslogen hade frukostutflykter till platsen på Johannes Döparens dag den 24 juni varje år. Platsen kallades då Johannes berg. En annan teori hänvisar till den ravelin (befästningsverk) som låg på berget på 1600-talet och kallades för Johannesberg. Ravelinen sägs ha givit namn åt ett torp i området och att landeriet sedermera fick sitt namn efter torpet.

Ägare

Markerna kring Johannebergs landeri nyttjades sedan 1600-talet till stadens ”muhlebete” (betesmark) och utgjordes av obebyggda marker av huvudsakligen ängar och gräsytor. Markytorna styckades upp till mindre lotter på 1700-talet, vilka främst nyttjades för tobaksodling. År 1774 upplåts en del av området till Skrädderiåldermannen Georg Printz mot ”det at han till Stadens prydnad utmed wägen af detta stycke mark åtagit sig sätta en wacker Granhäck”.

År 1781 såldes tomten till tullinspektören F. Gråberg som i sin tur överlät endast några år senare till assessor J. Af Dittmer. Han lät uppföra tre byggnadslängor på tomten och år 1793 erhöll han ett nytt arrendeavtal som löpte på 99 år. Redan år 1798 överlät dock Af Dittmer tomten till borgaråldermannen B. Norlings änka som sålde landeriet vidare till kapten F.A. Scherman. Denna efterträddes av ostindiske skeppskapten C. Troilius och det var sannolikt under hans tid som anläggningen fick landerikaraktär.

År 1817 inköptes landeriet av handlanden L. Jacobsson som disponerade egendomen fram till sin död 1830. Det finns dock tvetydliga uppgifter där andra källor hänvisar till en Johannes Andersson som ägde landeriet på 1820-talet.

Senare innehades landeriet av handelsbokhållaren J.D. Magnusson och därefter S.A. Bressander (förekommer med olika stavningar). Hans måg (mantalskommissarie) P. Wengberg samt landshövdingen i Halland, C.L. Virgin lär också disponerat landeriet kring mitten av 1800-talet. Trädgården lär varit magnifik under denna perioden med terrasseringar, stentrappor och spiraltrappor. Enligt vissa källor planterade han även många träd och exotiska växter. Det lär också funnits ett lusthus samt en allé från Södra vägen upp till entrén.

Herr Werner Stade övertog arrendet 1880 och arrenderade till 1913 då staden tog över landerier. Vid den tiden nyttjades trädgården bl a som handelsträdgård.

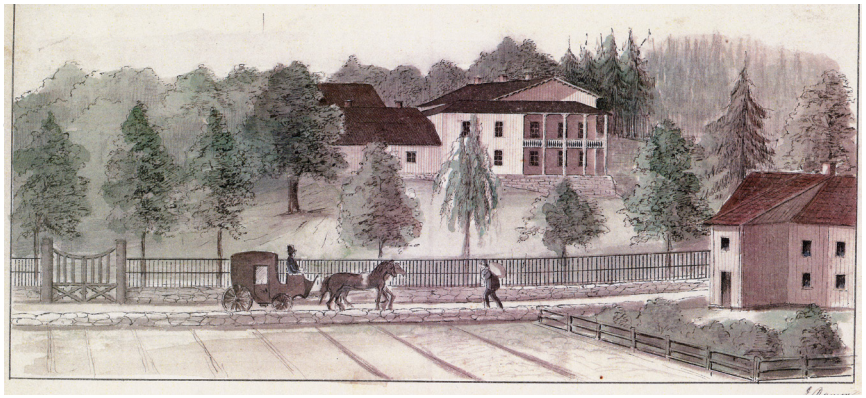

Akvarell över Johannebergs landeri som avgränsas med staket och grind ned mot Korsvägen. Här syns tydligt att byggnaderna har ett utseende likt idag med den karaktäristiska verandan (ursprungligen ej inglasad). Målningen är odaterad men bedöms vara gjord kring 1850-talet. GSM

Landeriet ingick i planeringen av den stora jubileumsutställningen i Göteborg 1923. Marken skulle utgöra en del av utställningsområdet och byggnaderna fungera som bl a kansli. Utställningen var en enorm satsning för staden och kom att påverka stora delar av området mellan Avenyn och Liseberg. I detta sammanhang är det anmärkningsvärt att man valde att bevara och bygga om landeriet istället för att riva det och ersätta byggnaderna med nya utställningsbyggnader.

Landeriets bostadsbyggnader byggdes om till kontor och den västra flygeln revs enligt uppgift och ersattes mot en ny, friliggande flygelbyggnad som stod klar 1921, kallad Annexet. Denna uppfördes i klassisk herrgårdsstil.

Den äldre trädgården som tillhörde landeriet bevarades men omvandlades under utställningen till Barnens paradis, ett mininöjesfält för de små. Här fanns både ponnyridning och karuseller men också Hans och Gretas pepparkakshus samt en stor mekanisk herre i vars skor man kunde sitta samtidigt som benen lyftes upp och ner - attraktionen kallades för ”Lyckans galoscher”.

Från trädgården byggdes en viadukt som gick från landeriet över Korsvägen till nuvarande Svenska mässan och det fanns en linbana över Södra vägen till Liseberg. Det finns än idag spår av linbanans fäste i marken.

Landeriet under modern tid

Efter utställningen nyttjades landeriet sannolikt för bostäder och den äldre tvåfamiljsvillan som fungerat som kontor byggdes om 1925 till 4 lägenheter på bottenvåningen och 2 lägenheter på andra våningen. Planlösningen bibehölls dock i stort och största förändringen var framför allt ändrade rumsfunktioner samt komplettering med fler toaletter och kök.

Barnens paradis under Jubileumsutställningen 1923 med landeriet i bakgrunden. Ur: Göteborgsutställningen, 2006.

Så småningom tog Göteborgs universitet över byggnaderna och här låg under många år bl a filosofiska fakulteten, idé- och lärdomshistoria och sedermera även Institutionen för klassiska språk (1980). År 1981 flyttade Musik i Väst in i den östra flygelbyggnaden. Göteborgs socialpsykologiska institut låg i den västra flygeln. Här fanns en period även delar av Folkuniversitetets kursverksamhet.

År 1985 blossade en brand upp i byggnaden som höll på att ödelägga hela landeriet. Branden utbröt sannolikt på vinden och orsakade huvudsakligen skador i det nordöstra hörnet, på vinden och i andra våningen.

Musik i väst flyttade ut ur huset i slutet av 1990-talet samtidigt som FamiljeTerapeuterna Korsvägen flyttade in 1998. Familjeterapeuterna hyrde först lokaler i gårdsbyggnaden men expanderade sedan till att även nyttja lokaler i vinkelbyggnaden. Idag hyrs gårdsbyggnaden istället av Församlingsfakulteten i Göteborg som även hyr stora delar av norra byggnaden med undantag för en mindre vindslägenhet.

Vykort från Korsvägen, troligen från början av 1930-talet, där landeriets park syns till vänster i bild.

Karthistorisk översikt - karta 1695

*Ovanstående karta från 1695 visar ett utsnitt av marken där nuvarande Johannebergs landeri ligger (markerat med *). Här ser vi att det inte finns några byggnader eller någon trädgård vid nuvarande landeriet. Däremot syns landsvägen som passerar från söder in mot staden, nuvarande Södra vägen.*

Karta 1790

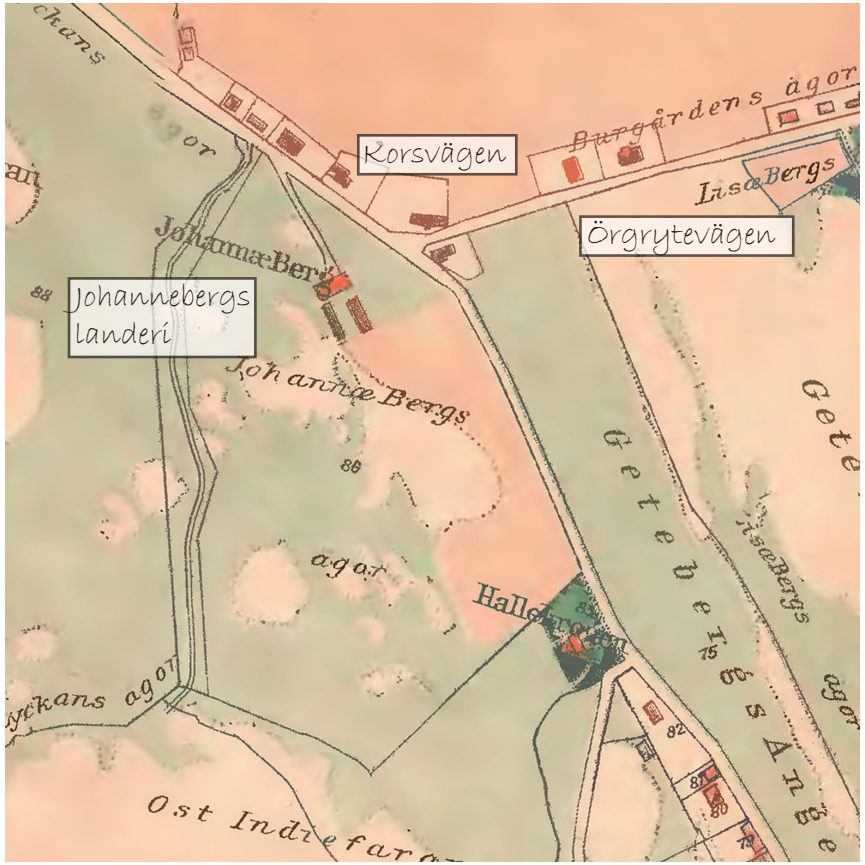

En karta från 1777 visar att det fortfarande inte finns någon bebyggelse på platsen vid nuvarande Landeriet, däremot visar ovanstående karta från 1790 att det har hänt mycket på platsen. Landsvägen norr ifrån, nuvarande Örgrytevägen har tillkommit och "korsvägen" har bildats. "Johannæ Bergs ägor" har avgränsats och här finns nu tre uppförda byggnadslängor som utgörs av en tvärställd manbyggnad samt två separata flyglar. Sannolikt har den norra flygeln (närmast Korsvägen) nyttjats som bostadshus och kan vara en del av nuvarande vinkelbyggnad. Motstående flygel kan ha nyttjats som ekonomibyggnad. Från Södra vägen löper en infartsväg till landeriet.

Karta 1820

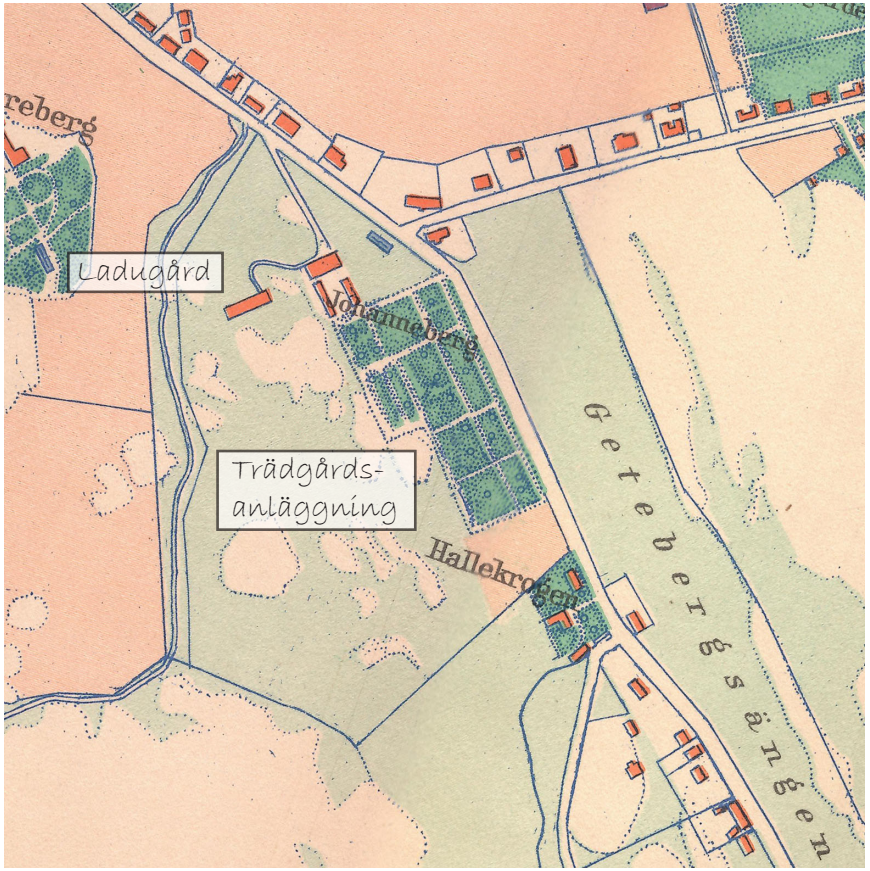

Ett kartutsnitt från 1820 visar ett liknande utseende , som föregående karta, avseende byggnaderna med undantag för att det har tillkommit en ekonomibyggnad, sannolikt en ladugård, väster om landeribyggnaderna. Flyglarna är fortfarande separerade från manbyggnaden.

Tydligaste förändringen är att det nu har tillkommit en trädgårdsanläggning, både på den övre och nedre delen av terrassen.

Karta 1860

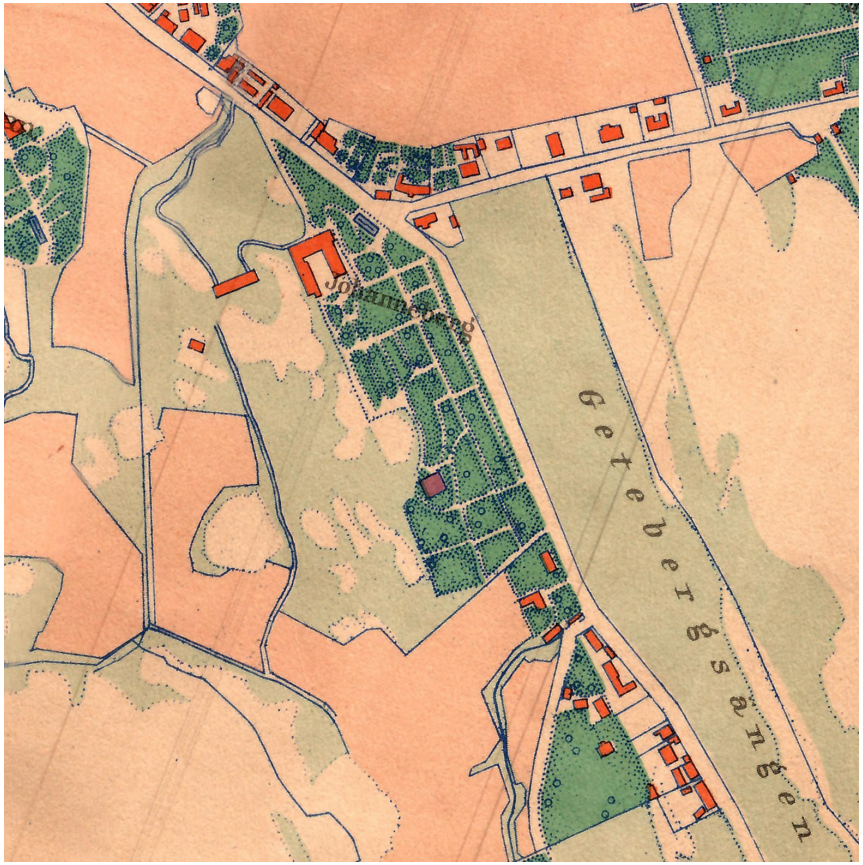

En karta från 1860 visar att byggnaderna nu är sammanlänkade kring gårdsplanen. Troligen har nu vinkelbyggnaden mot Korsvägen samma utseende som idag.

Området i övrigt är fortfarande till stora delar obebyggt. Det har tillkommit ytterligare bebyggelse längre söder ut mot Mölndalsvägen.

Trädgårdsanläggningen har ökat i omfattningen ytterligare och breder nu ut sig söderut ned mot nuvarande Eklandagatan. På äldre målningar syns hur anläggningen inramades av staket och grindar mot landsvägen och korsvägen.

Karta 1890

Kartan från 1890 visar att den nya stadsplanen från 1866 har fortfarande inte fått genomslag i området. Skånegatan har tillkommit och det finns nu en rad friliggande villor längs med Södra vägen/Getebergsäng. Byggnaderna på landeriet är till synes oförändrade. En spårvägslinje mellan Getebergsäng, förbi Kordsvägen till Brunnsparken öppnades 1881 och aver den prickade blå linjen.

Karta 1923

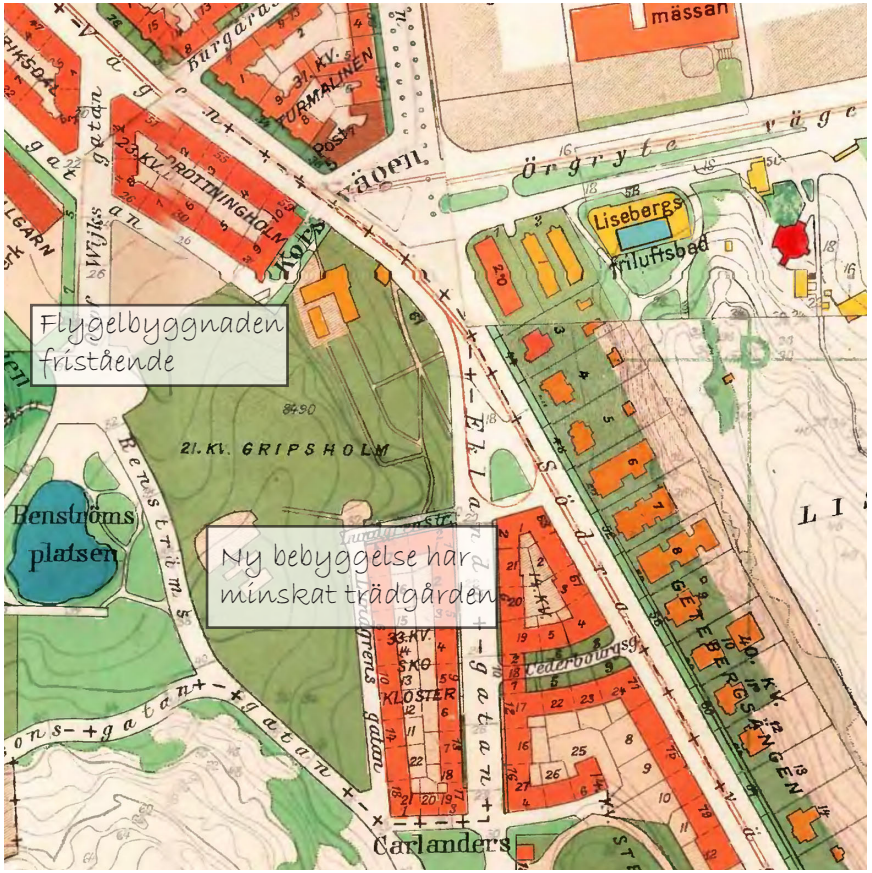

Kartan från 1923 visar att utvecklingen i området nästan exploderat de senaste decenniet. Kvarteret Turmalinen har byggts och även hyreshusen i norr, Kvarteret Drottningholm, står klara vilket bl a medfört att landeriets infartsväg har försvunnit. De två södra kvarteren uppfördes på 1920-talet.

I samband med jubileumsutställningen 1923 fungerade landeriet som kansli, flygelbyggnaden i väster är riven och ersatt med en ny separat flygelbyggnad. Ekonomibyggnaden som tillhört landeriet är riven och trädgårdsanläggningen decimerad i och med utbyggnaden av stenstaden.

Karta 1970

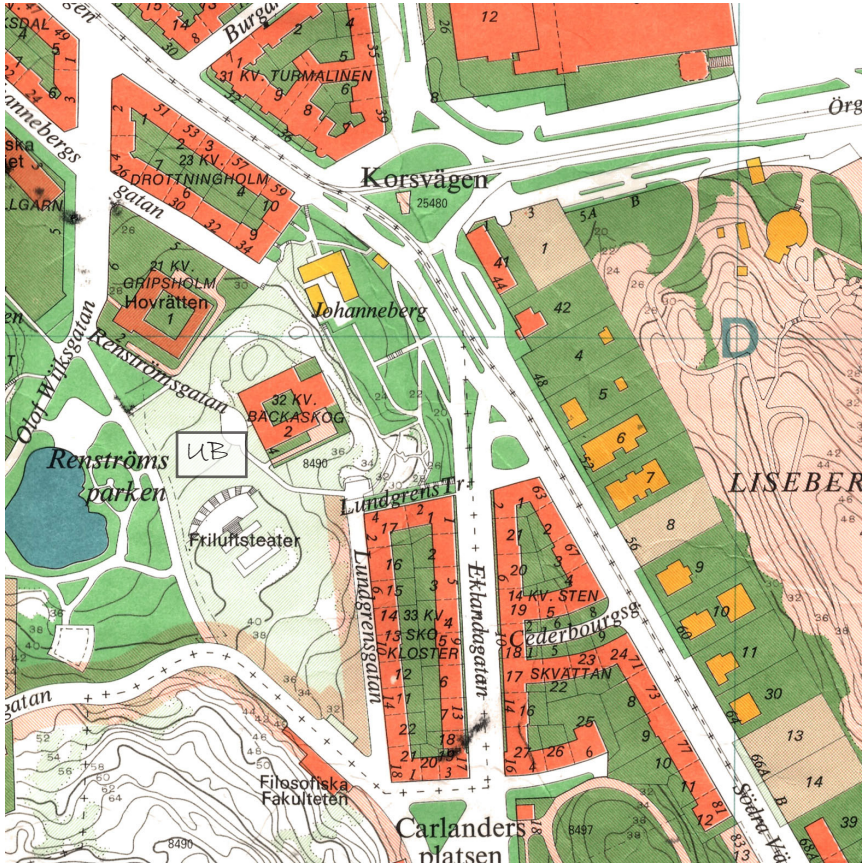

Kartan från 1970 visar bl a att Göta Hovrätt samt delar av Universitetsbiblioteket väster om landeriet är byggt. Landeribyggnadern är till synes oförändrade.

Trädgårdsanläggningen har decimerats på grund av tillkomsten av utbyggnaden av stenstaden i söder, vid nuvarande Eklandagatan.

Karta idag

Landerimiljön har sannolikt en liknande karaktär ända sedan 1920-talet. Det som huvudsakligen har hänt är de stora förändringar som Svenska mässan medfört. Vi ser också att de friliggande villorna längs med Södra vägen har rivits och bl a ersatts av Universum och Världskulturmuseet.

Sammanfattning av bebyggelseutvecklingen

Ritningsmaterialet för Landeriet är bristfälligt och det finns endast ett fåtal ritningar bevarade, där den äldsta är från 1918. Detta innebär att den äldre byggnadshistoriken får vi relatera till äldre kartmaterial.

Enligt äldre kartor går det att utläsa att landeritomten bebyggdes någon gång mellan 1777 och 1790 med en manbyggnad i norr och två separata flygelbyggnader. De norra och östra längorna sammanlänkas någon gång mellan 1820 och 1860. Det är sannolikt nu som byggnaden får sitt nuvarande utseende i stora drag. En separat ekonomibyggnad belägen väster ut tillkommer på en karta år 1820 men på en karta från 1890 har denna ersatts med två andra mindre byggnader.

Enligt litteraturen rivs den västra flygeln och ersätts med en ny i samband med arbetet med jubileumsutställningen 1921. Den nya ligger fristående från den norra byggnaden. Enligt vår uppfattning råder det dock vissa oklarheter kring detta eftersom en situationsplan från 1918 redan då markerar byggnaden som friliggande. Det finns inte heller några ritningar från tiden kring 1921 och av byggnadens ålderdomliga karaktär att döma, med bl a inklädda knutar, skulle det kunna vara en äldre byggnader som är ombyggd 1921. Men i denna utredning har vi inte gått på djupet angående denna frågeställning.

Förändringar

De första bygglovsritningarna som finns på Johannbergs landeri är från 1918. Detta beror på att det före år 1921 tillhörde Örgryte socken och det arkivet har förstörts. Detta innebär att det är svårt att veta exakt hur byggnaden har förändrats under åren och vad som är original och inte.

Från 1918 har följande förändringar skett:

1918 Tillökning och ändring av avlopp i 2-familjshus (vinkelbyggnad). Här får vi information om att huset nyttjades för 2 familjer. Samma år sker också ett par mindre förändringar i våning 1 tr då bl a två badrum inreddes i f d rum 8 samt rum 15.

1925 Från 1925 finns ett flertal olika ritningar där vinkelbyggnaden byggs om till lägenheter. I den äldre vinkelbyggnaden görs bl a en uppdelning till flera lägenheter vilket innebär en hel del förändringar med t ex två nya kök i varje plan, ändring av toaletter mm. Den östra flygel rivs och ersätts med en ny, nuvarande gårdsbyggnad - sannolikt gjort tidigare.

1927 Ändringar av toaletter.

1933 Inredning av wc i våning 1 tr rum 302.

1948 Höjning av yttertaket i västra gaveln och två nya fönster tillkom mer.

1950 Inglasning av balkong mot Korsvägen. Tillkommer bl a mellan väggar på balkongen som inreddes till tre rum. Även rum 316 delades upp i flera rum. Byggnaderna tillhörde nu Göteborgs stads bostadsaktiebolag.

1952 Inredning av kontor på vinden (del av vind i västra flygeln).

1953 Inredning av kontor på vinden, utökad del i västra flygeln. Nu är hela västra flygelns vind inredd.

1954-55 Inredning av kontorslokaler i bottenvåningen, bl a nya väggar i rum 212 (idag rivna igen) samt i rum 213 och 215-216. Utökning av VA med bl a ny toalett i rum 216. Utbyggnad av kontor i våning 1 tr, bl a nya väggar i rum 317 (idag återställt). Utökning av VA med bl a ny toalett på vinden.

1957 Inredning av lokaler för Göteborgs universitet. Ombyggnaden berörde alla plan i gamla delen. I bottenvåningen tillkom mellanväggar i bl a rum 212 (idag rivna igen) och det gjordes ett par nya dörröppningar samt tillkom några mindre väggar och passager i andra våningen. På vinden byggdes kontorslokaler om. Utökning VA.

1960-61 Inredning av lärosalar och tjänsterum vilket bl a innebär en del igensättningar av dörröppningar. Mindre förändringar i källaren med bl a en urinoar och en wc. Det sker även en ombyggnad på vinden i befintliga vindslokaler, del mot väster. Det görs även renoveringar av befintliga toaletter/stammar.

1980-82 Inredning av två st lägenheter på vinden, i den västra delen, inklusive brandbegränsande åtgärder. Väggar rivs i våning 1 tr, rum 331. En spiraltrappa från 1930-talet togs bort i rum 317. Ny vägg i gårdsbyggnaden, rum 358 (idag riven igen). Ägare 1980 är Göteborgs fastighetskontor.

1986 Ombyggnad av kontor efter brand. Branden innebar sannolikt skador i våning 1 tr, nordvästra hörnet. Förstärkning av bjälklag över bottenvåning. VA och värme på vinden verkar samtidigt gjorts om.

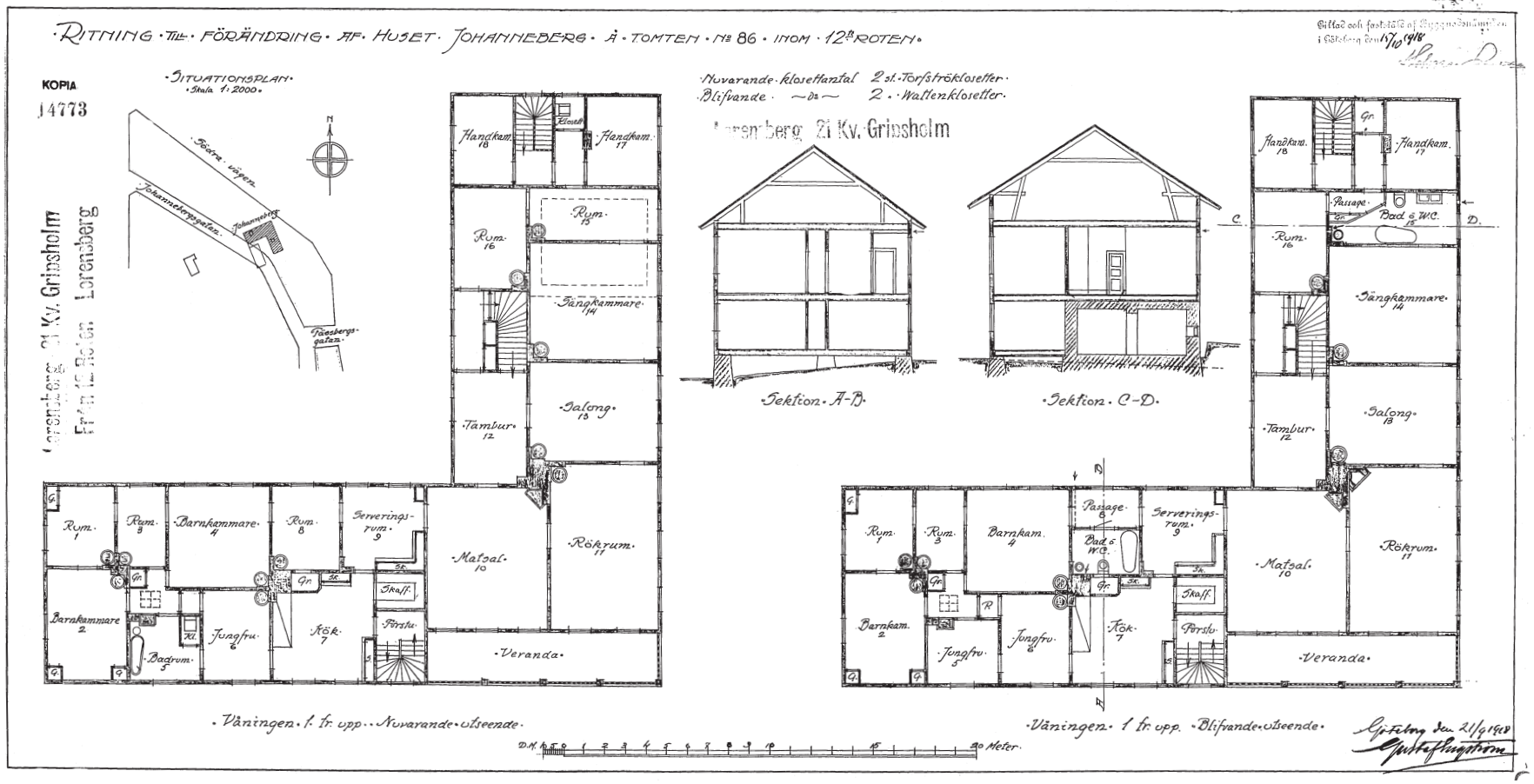

Den första ritningen som påträffats över Johannebergs landeri från 1918. Den visar en ombyggnad av andra våningen, före och efter ombyggnad. Den planlösning som visar nuvarande utseende har sannolikt därmed varit gällande under lång tid tillbaks, men det vet vi inte bestämt. Vid den här tiden nyttjades våningsplanet som en enda stor lägenhet om över 14 rum med bl a kök, två badrum, flera jungfrukammare och barnkammare samt de klassiska representationsrummen såsom matsal, rökrum och salong. Observera att gårdsbyggnaden som inte lär varit byggd förrän 1921 redan på denna ritning från 1918 är friliggande på situationsplanen. SBK

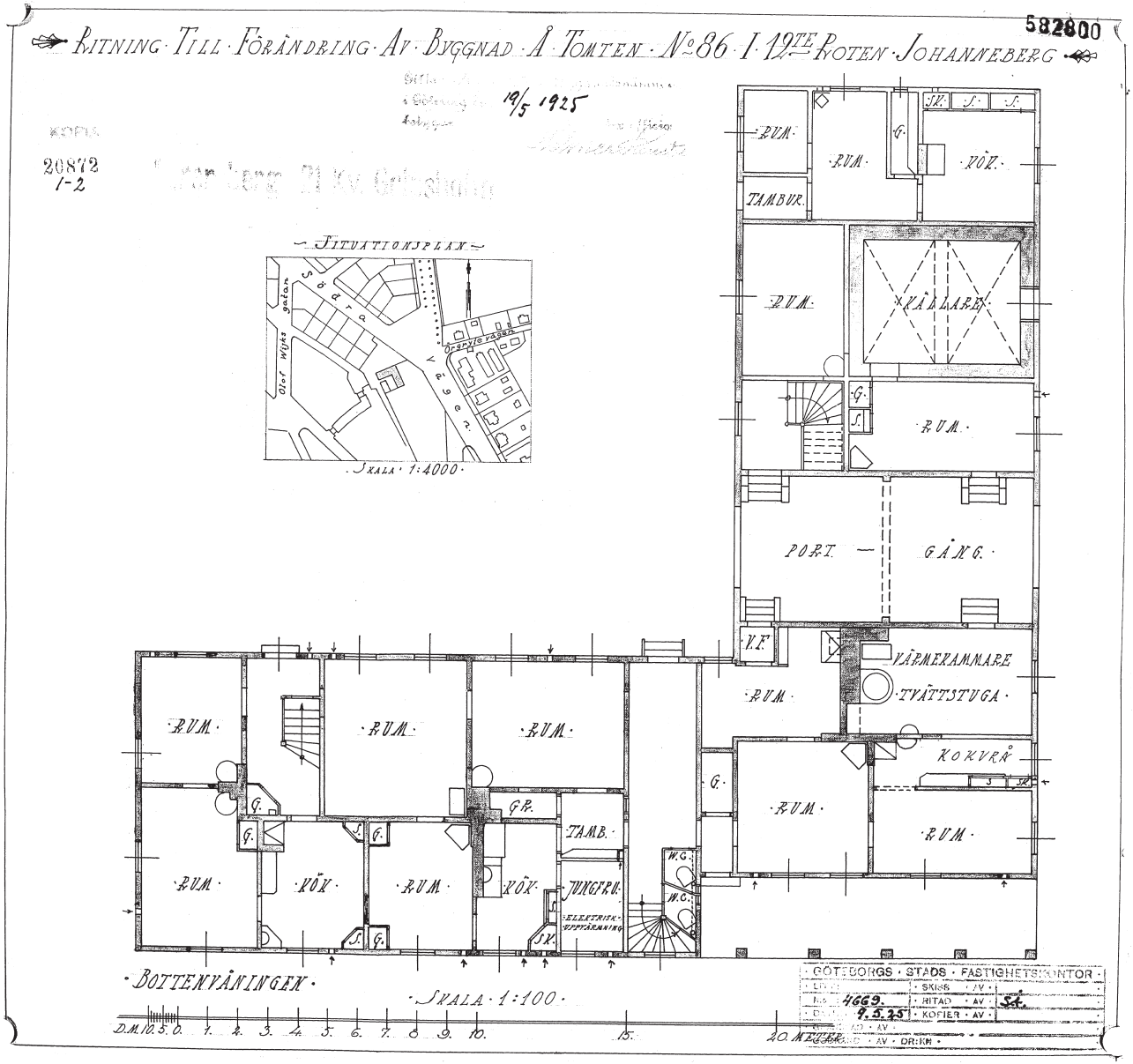

Den första ritningen som visar vinkelbyggnadens bottenvåningen från 1925. Ombyggnad till 4 lägenheter. SBK

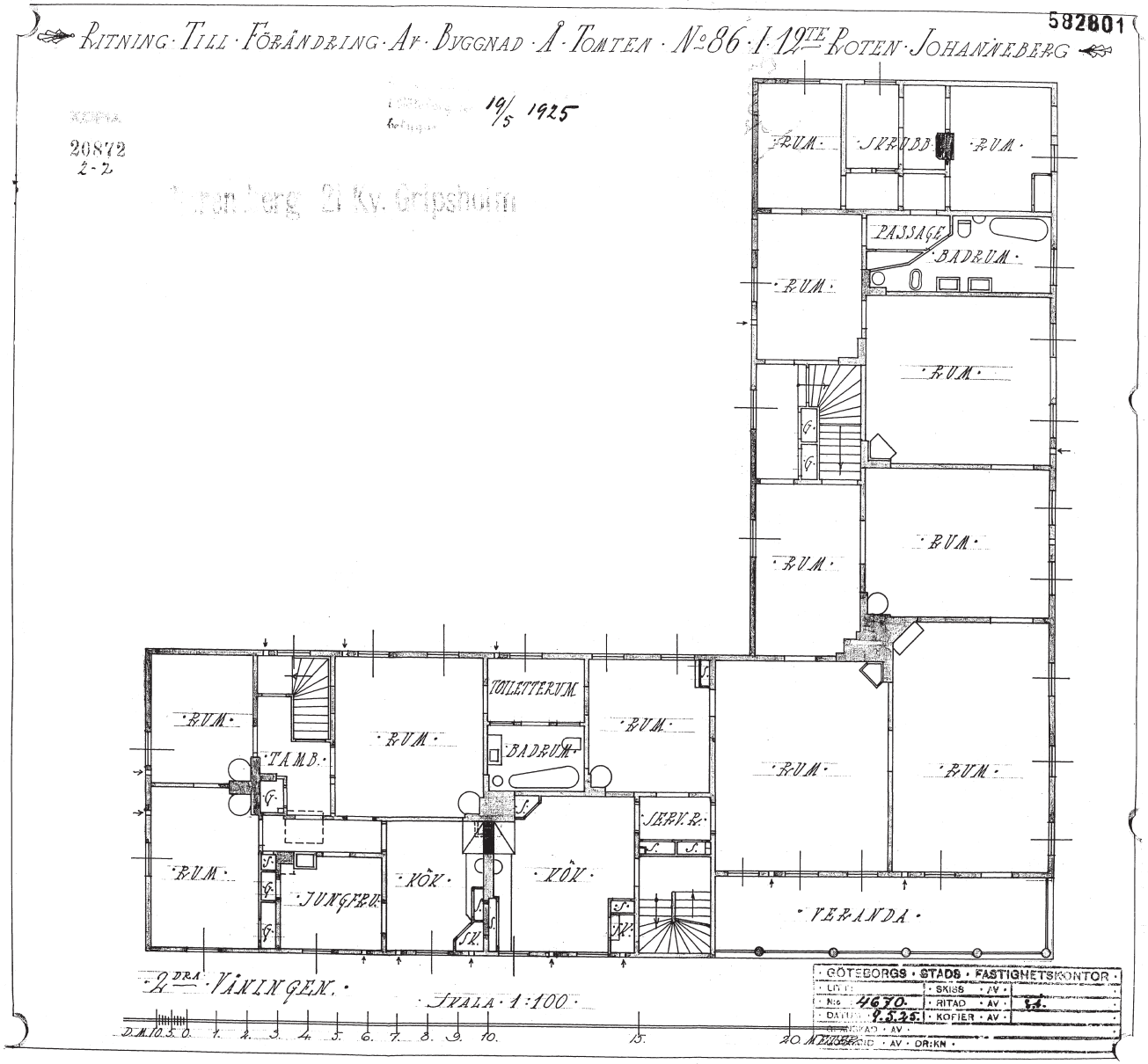

Den första ritningen som visar vinkelbyggnadens andra våningen från 1925. Ombyggnad till 2 lägenheter. SBK

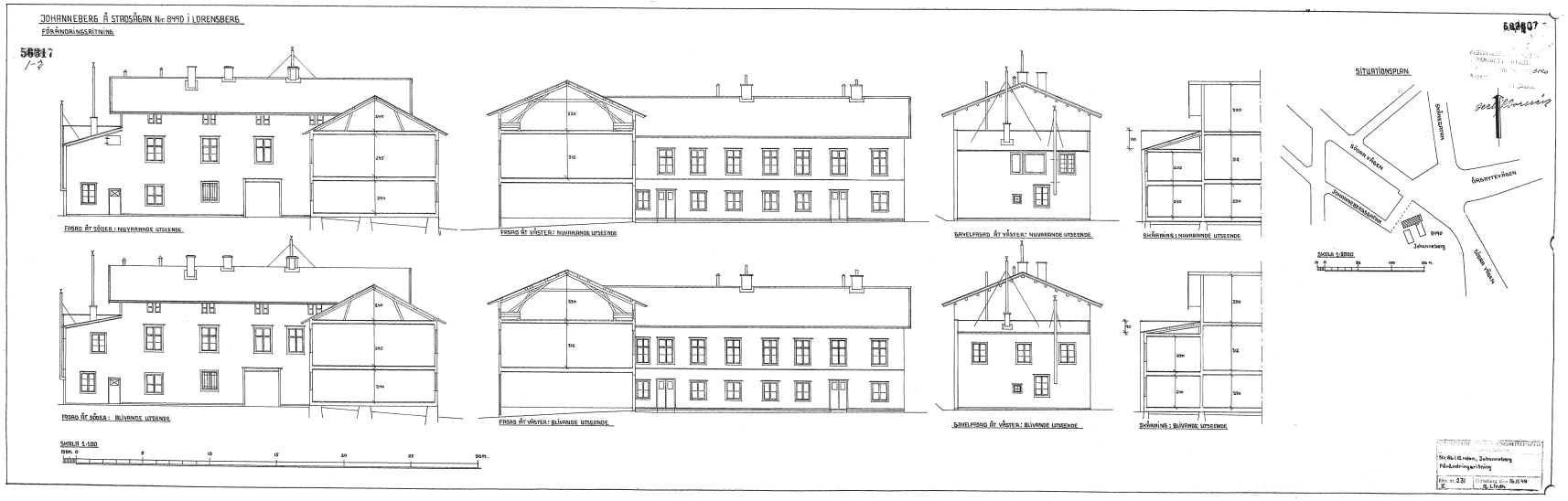

Först 1948 finns det en fasadritning över vinkelbyggnaden. Denna avser en höjning av yttertaket på grund av inredning av vinden. Det tillkommer också ett par nya fönster. SBK

Exteriör byggnadsbeskrivning

Landeriet utgörs av två byggnader belägna kring en gård som nås via en äldre parport i norr. Portlidret som leder in till gården är stensatt och kantas av fyra separat entréer (alla med moderna dörrblad).

Vinkelbyggnad 1800-tal

De två vinklarna var tidigare separerade men byggdes samman under senare delen av 1800-talet. Fasaden är klädd med locklistpanel och sadeltaket belagt med tegel. Det utskjutande taket har en kraftigt dekorerad, utskjutande takfot.

Flertalet fönster är icke kopplade samt spröjsade 1800-talsfönster, således med innerbågar (varav ett par är nytillverkade). Det förekommer också ett antal spröjsade, kopplade 1920-tals fönster samt enstaka moderna fönster i äldre stil. Fönstren i den inglasade verandan på andra våningen sattes in 1950 och även det lunettformade fönster på vinden är tillkommet senare. Entréparportar är sannolikt från 1920-talet.

Gårdsbyggnad 1921

Den mindre gårdsbyggnaden lär uppförts i samband med jubileumsutställningen 1921 och utgörs av en klassisk träbyggnad i två våningar med flera likheter till den äldre vinkelbyggnaden. Den har en symmetrisk uppbyggnad med markerade och inklädda knutar enligt ålderdomlig byggnadstradition.

Alla fönster är spröjsade och kopplade tvåluftsfönster från 1920-talet och entréporten mot gården utgörs av en ytterdörr med dekorativ omfattning från 1920-talet. Det flacka sadeltaket är belagt med tegel.

61

Interiör byggnadsbeskrivning

Vinkelbyggnad 1800-tal

Det saknas äldre ritningar på vinkelbyggnaden vilket gör det svårt att exakt datera interiören men den är välbevarad med en planlösning och byggnadsdetaljer från framför allt sent 1800-tal men bär även vissa tydliga spår från tidigt 1800-tal och t o m enstaka dörrblad som levt kvar sedan sent 1700-tal. Planlösningen är nästan intakt sedan de första ritningarna som finns över huset, daterade 1918, men är sannolikt betydligt äldre än så.

Utöver de två dörrbladen från 1700-talet (halvfranska med pepparkaksbeslag) finns bl a ett par dekorativa äldre pardörrar med kraftigt utsirade foder som kan härstamma från tidigt 1800-tal. Det finns också äldre höga fotlister samt en mängd profilerade lister, taklister och enstaka stuckatur från 1800-talet. Ursprungligen fanns det kakelugnar i nästa varje rum men idag finns endast en bevarad vilken kan dateras till senare delen av 1800-talet. Det förekommer enstaka äldre trägolv medan golvlisterna huvudsakligen är från 1800-talet samt från ombyggnaden på 1920-talet.

Från 1920-talet finns det också en del dörrar, fasta garderober samt två öppna spisar. Även flera toaletter tillkom under 1920-talet, dessa är relativt välbevarade med bl a pärlspontspaneler och schackrutiga golv.

Vinden består delvis av råvind men är till stora delar inredd på 1950-talet och omgjord samt utökad i olika omgångar. Råvindens karaktär utgörs av brädgolv, synlig takinbrädning och enklare inredning. Den inredda delen av vinden innehåller dels kontorslokaler samt även en mindre lägenhet - dessa delar har en helt modern inredning.

Gårdsbyggnad 1920-tal

Den mindre 1920-talsbyggnaden är i princip helt intakt sedan 1921 avseende så väl planlösning som snickerier. Planlösningen är oförändrad och det finns en rad bevarade detaljer så som trägolv, profilerade golvlister, spegeldörrar, taklister och flera för tiden vid uppförandet moderna toaletter. Här finns även en vacker trätrappa i anslutning till entrén med dekorativt räcke i 20-talsklassicistisk stil.

Följande planritningar på sidan 26-27 ger en översiktlig bild över de detaljer som finns bevarade i byggnaderna.

Värdefulla delar och detaljer - Bottenvåning

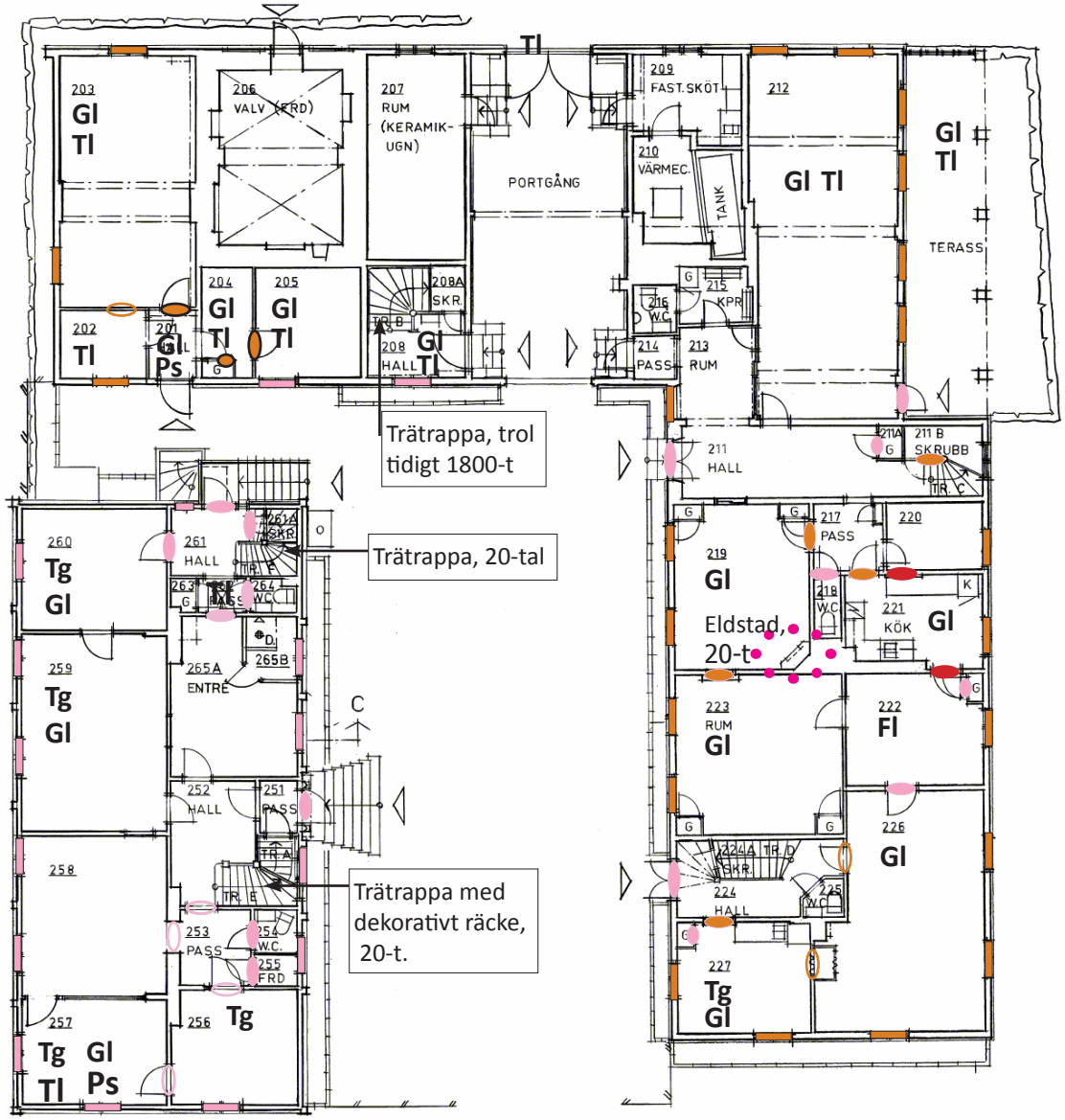

- Spegeldörr 1700-tal
- Spegeldörr 1800-tal
- Dörrfoder 1800-tal
- Spegeldörr 1920-tal
- Dörrfoder 1920-tal
- Fönster, icke kopplat 1800-tal
- Fönster, kopplat 1920-tal

Tg	Trägolv
Gl	Golvlist, äldre
Fl	Fotlist, troligen tidigt 1800-t
Ps	Pärlspontspanel, 1920-t
Tl	Taklist, oftast enklare hålkäl
S	Stuckatur

- Kakelugn, 1800-tal
- Eldstad, öppen spis, 1920-tal

Kommentar
Inventeringen har gjorts översiktligt och i grova drag för att få ett grepp om hur välbevarat huset är.

Värdefulla delar och detaljer - Våning 2

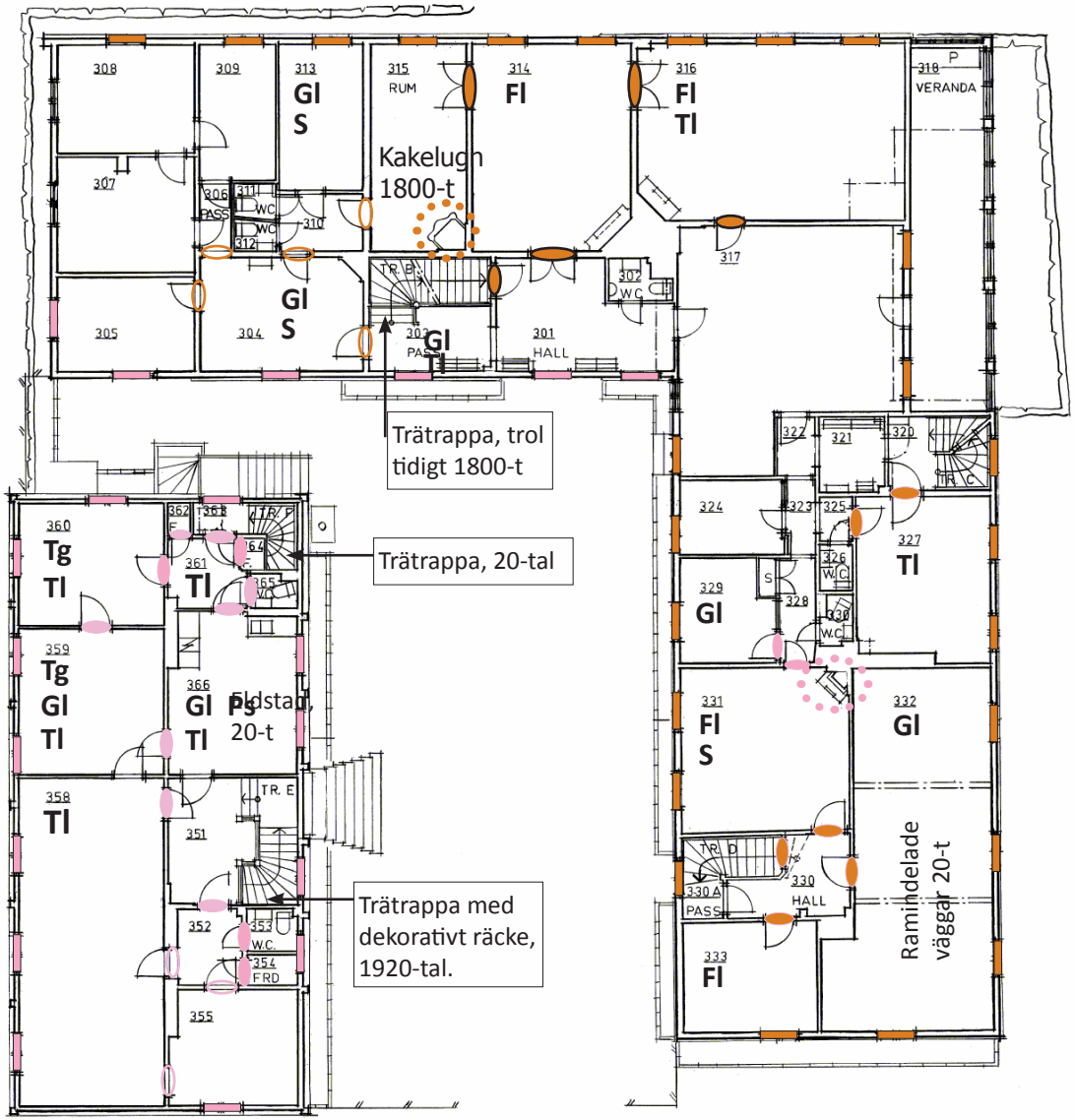

- Spegeldörr 1700-tal
- Spegeldörr 1800-tal
- Dörrfoder 1800-tal
- Spegeldörr 1920-tal
- Dörrfoder 1920-tal
- Fönster, icke kopplat 1800-tal
- Fönster, kopplat 1920-tal

Tg	Trägolv
Gl	Golvlist, äldre
Fl	Fotlist, troligen tidigt 1800-t
Ps	Pärlspontspanel, 1920-t
Tl	Taklist, oftast enklare hålkäl
S	Stuckatur

- Kakelugn, 1800-tal
- Eldstad, öppen spis, 1920-tal

Kommentar
Inventeringen har gjorts översiktligt och i grova drag för att få ett grepp om hur välbevarat huset är.

Spår av 1700-tal

Spår av 1800-tal

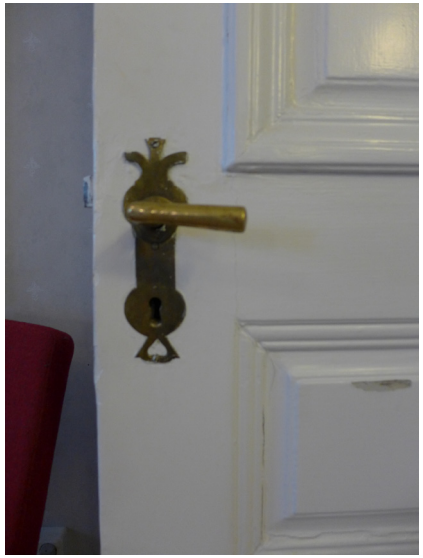

Spår av 1800-tal

Spår av 1800-tal

Spår av 1920-tal

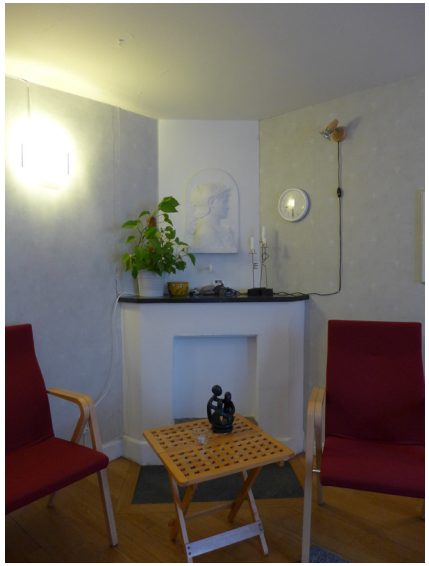

Spår av 1920-tal

Gårdsbyggnaden - Spår av 1920-tal

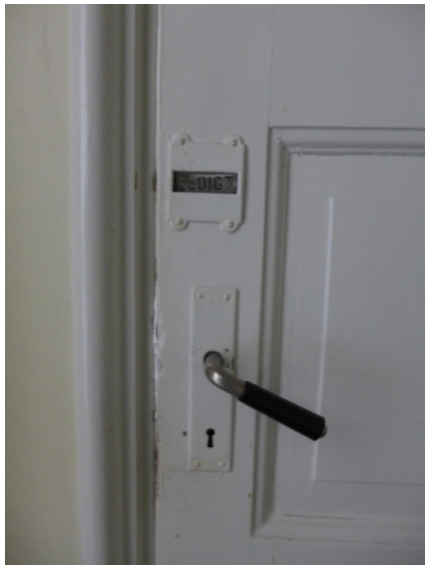
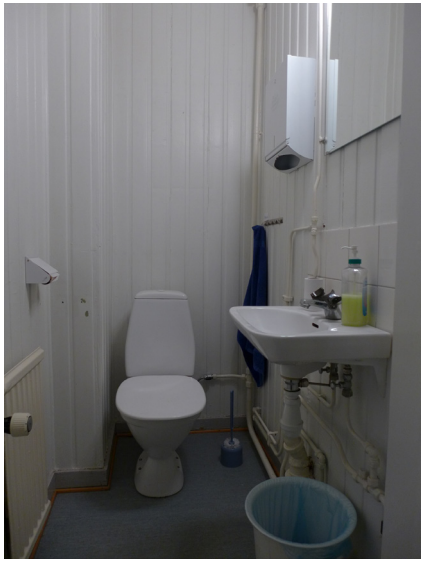

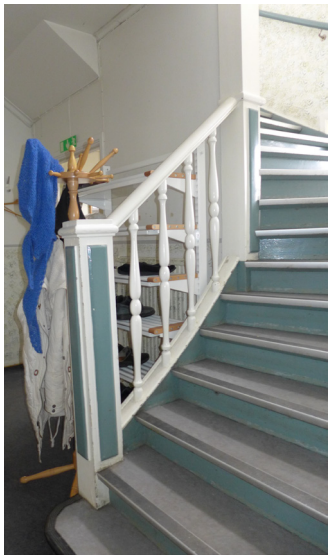

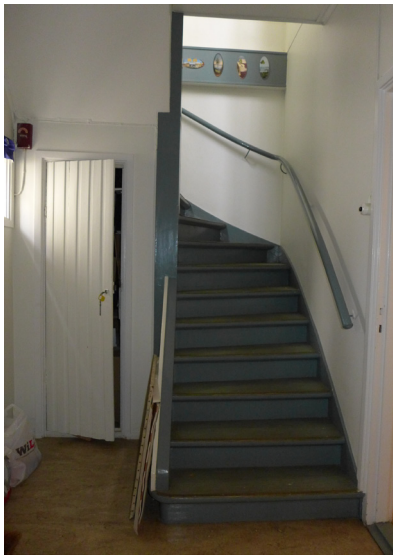

Park- och trädgårdsanläggning

Trädgårdsanläggning med anor från 1800-talet

Av en karta från 1822 framgår att landeriet hade mycket trädgårdsmark och en hel del ängsmark, dock ingen åkermark. Något åkerbruk förekom således inte, men omfattande trädgårdsodling. Trädgårdarna hade ”fina gångar” och var fördelade på en övre trädgård på ca 0,3 tunnland och en nedre trädgård på ca 1 tunnland. Därutöver fanns ett kålland på ca 0,3 tunnland. Det är troligt att det i huvudsak var frukt och grönsaker som odlades i trädgårdarna. Nedanför mangårdsbyggnaden, invid Södra Vägen, låg en rektangulär damm, troligen främst för bevattningsändamål.

Den övre terrassen är utsprängd i sin södra del för att erhålla en stor, plan yta. Eventuellt gjordes detta som en förstoring av terrassen inför Göteborgsutställningen. En terrassmur hade troligen redan 1822 uppförts som en avgränsning och nivåupptagning mot väster och söder. Dagens terrassmur kan vara uppförd inför Göteborgsutställningen och därvid ersatt en äldre mur. På murkrönet anlades en smal väg och en rad med lindar planterades närmast krönet. Nivåskillnaden mellan de båda terrasserna togs upp av en slänt.

Landshövdingen i Hallands län Claes Virgin som bodde på landeriet 1824-1844 ska ha planterat åtskilliga träd i området. Troligen är flera av dagens stora träd askar, almar och kastanjer från denna tid. Kartor från slutet av 1800-talet visar byggnader i trädgårdens södra del, troligen ett växthus och trädgårdsmästarens bostad. En kort allé med knuthamlade lindar som förband Södra Vägen med den övre trädgårdsterrassen tillkom troligen vid slutet av århundradet.

Exploatering inkräktar på trädgården

Framemot sekelskiftet 1900 stod det klart att stadens utbredning skulle omöjliggöra en fortsatt lantlig tillvaro på landeriet. Utbyggnaden på 1910-talet av kvarteret Drottningholm på Södra Vägens västra sida skar av huvudangöringen till landeriet från norr och en ny angöringsväg ordnades från söder, diagonalt genom den nedre trädgården. Trädgårdsverksamheten fortsatte i form av en arrenderad handelsträdgård. Omkring 1920 anlades Eklandagatan och tog då större delen av den nedre trädgården i anspråk. Därmed var det inte längre möjligt med kommersiell odling, och återstoden av den nedre trädgården fick en mer publik karaktär med prydnadsplanteringar, en staty (1957) och sittbänkar. En kioskbyggnad uppfördes där dammen hade varit belägen.

Området har i stort sett kvar denna karaktär idag, även om parken har blivit något ytterligare beskuren av de gatubreddningar som utförts under 1900-talet. En breddning av Södra Vägen har föranlett uppförandet av en stödmur i betong strax nedanför landeribyggnaderna.

Nya gångvägar och trappor har under 1900-talet anlagts norr om landeriet som en förbindelse från Korsvägen till Renströmsparken. I samband med uppförandet av bostadshusen utmed Eklandagatan anlades de s.k. Lundgrens trappor upp mot universitetsbyggnaderna. Trapporna är bredare ner mot gatan och smalnar av ju högre upp man kommer. De tidigare raka trädgårdsgångarna på trädgårdsterrasserna har tagits bort och ersatts av friare gångvägsdragningar.

Urglesat trädbestånd

Det ursprungliga trädbeståndet har glesats ut så att det idag endast återstår ett fåtal träd, huvudsakligen askar, som å andra sidan nu är mycket stora. De gamla knuthamlade lindarna i den korta allén har tagits ner och ersatts av nya träd. Lindarna som stod på rad på krönet av muren vid den övre terrassen har nyligen tagits bort utan att ersättas.

Den övre terrassen har länge fört en slumrande tillvaro utan någon egentlig funktion trots sitt centrala läge. År 2012 planterade parkförvaltningen 21 fruktträd på terrassen som ett försök att göra den mer attraktiv för besökare.

Rester av trädgårdsanläggningen

Litteratur & Källor

Arkiv

Stadsbyggnadskontoret, Byggnadsnämndens arkiv (SBK)
- Bygglovshandlingar och ritningar

Higab, relationsritningar
- Ritningar

Göteborgs stadsmuseum (GSM)
- Äldre fotografier och artiklar

Stads- och regionarkivet
- Ritningar

Tryckta källor & litteratur

Enhörning, Gunilla (2006). Landerierna i Göteborgs stadsbyggande. Doktorsavhandlingar vid Chalmers tekniska högskola. Göteborg 2006.

Fischer, Ernst. Göteborgs landerier. Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum. Göteborg 1923.

Skarback, Sören. Göteborg, herrgårdarnas stad. Göteborg: Tre böcker. Göteborg 1995.

Illustrationer

Äldre fotografier:
Källa angiven under respektive bild.

Färgfotografier:
Alla färgbilder är tagna 2013 av Antiquum AB.

Antiquum